

УДК 339.9

ББК 65.5

Насадюк І.Б.

ІНТЕГРАЦІЙНІ ЕФЕКТИ СТВОРЕННЯ І ВІДХИЛЕННЯ ТОРГІВЛІ В УКРАЇНІ У 2001–2010 РОКАХ

Одеський національний
університет імені І.І.Мечникова,
Міністерство освіти і науки,
молоді та спорту України,
кафедра світового господарства і
міжнародних економічних відносин,
65082, м. Одеса, вул. Дворянська, 2,
тел.: 380487235418,
e-mail: irenas_ua@yahoo.com

Анотація. Стаття проводить емпіричне дослідження зовнішньої торгівлі товарами України у 2001–2010 роках на основі гравітаційної моделі торгівлі, досліджує вплив співпраці України з певними регіональними об'єднаннями – Європейським Союзом, Співдружністю Незалежних Держав, Європейською асоціацією вільної торгівлі на обсяги експорту й імпорту України. У статті проводиться аналіз даних із зовнішньої торгівлі України за 10 останніх років з метою ідентифікації ефектів створення торгівлі (більш високі обсяги торгівлі з торговельними партнерами за регіональною групою) або відхилення торгівлі (менші обсяги торгівлі) унаслідок участі України в преференційних торгових об'єднаннях з регіональними сусідами.

Ключові слова: економічна інтеграція, зовнішня торгівля, ефект створення торгівлі, ефект відхилення торгівлі, Європейський Союз, СНД.

Annotation. Article conducts an empirical study of Ukraine foreign trade in 2001-2010 based on the gravity model of trade, explores the impact of Ukraine's cooperation with certain regional groupings – the European Union, the Commonwealth of Independent States, the European Free Trade Association, on Ukraine exports and imports. The article analyzes data on Ukraine foreign trade for the last 10 years to identify the effects of trade creation or trade diversion as a result of Ukraine's participation in preferential trade unions with regional neighbours.

Key words: economic integration, foreign trade, trade creation, trade diversion, European Union, CIS.

Вступ. Процеси регіональної економічної інтеграції є важливою характеристикою сучасної міжнародної економіки й привертають багато уваги економістів та політиків. Лібералізація міжнародних економічних відносин у формі угод про преференційну торгівлю та інших форм інтеграції є домінуючою філософією міжнародної торгівлі. Координація економічної політики у формі митних та економічних союзів розглядається як важливий зовнішньополітичний інструмент для підвищення добробуту певного економічного угруповання і національної економіки. Найбільш яскравими прикладами регіональної економічної інтеграції є Європейський Союз, Митний союз у країнах Перської затоки та Митний союз Росії, Білорусії і Казахстану.

Українська зовнішньоекономічна політика має на порядку денному регіональну економічну інтеграцію як одне з пріоритетних питань. З 2008 року Україна веде переговори щодо зони вільної торгівлі й угоди про асоціацію з Європейським Союзом. Майбутня угода буде включати в себе не тільки більш низькі тарифи, а й спрощені митні процедури й гармонізовані стандарти продукції, безвізовий рух фізичних осіб та поглиблене співробітництво в енергетичній сфері. У той самий час Україна отримала запрошення приєднатися до Митного союзу Росії, Білорусії та Казахстану, який був сформований у 2007 році. Митний союз включає в себе загальний зовнішній тариф щодо третіх країн, а також зону вільної торгівлі всередині, у тому числі торгівлі

нафтою і газом. Інтрига вибору ускладнюється тим, що членство в СОТ не дозволить Україні вступити до зони вільної торгівлі або митного союзу з більш високим рівнем зовнішньоторговельного режиму, ніж той, що діє в Україні нині. Таким чином, членство в Митному союзі Росії, Білорусі та Казахстану спричинить суттєві штрафи з боку численних торговельних партнерів. Але найбільшим викликом для української економіки є питання подальшого напряму економічного розвитку, пов'язане з певною моделлю – європейською або євразійською.

Розвиток української економіки, вимірюваний у зростанні валового продукту, статистично пов'язаний з відкритістю української економіки щодо світової. Регіональна економічна інтеграція Україна є важливим параметром економічного розвитку України, оскільки потенційно зона вільної торгівлі з ЄС чи Митний союз вплине на динаміку ВВП на душу населення і зростання ВВП в Україні. Союз з Росією, Білоруссю і Казахстаном полегшить доступ до ринків СНД, тому що зникнуть політичні перешкоди для торгівлі. Експорт України до СНД включає більшу частку товарів з високою доданою вартістю товарів, ніж експорт в інші регіони: у 2010 році 67% всіх експортованих машин та устаткування і 42% всіх хімічних продуктів були продані в країнах СНД більш, ніж на інших ринках. Експорт в ЄС є менш технологічним: тільки 20% від загального обсягу експорту хімічної продукції і 21% всього експорту машин і устаткування продаються в Європейському Союзі, проти 45% мінеральних товарів і 59% промислової продукції. Крім того, ринок Митного союзу буде більш динамічним у майбутньому через більш темпи економічного зростання, хоча ринок ЄС у 10 разів більший, ніж ринок СНД.

Негативний вплив інтеграції України в Митний союз потенційно спричинений вищим рівнем тарифного захисту, що призведе до високих внутрішніх цін, більш високого рівня імпорту з Росії, Білорусі й Казахстану, у той час як імпорт з інших регіонів може бути відвернутий більш високими тарифними бар'єрами щодо третіх країн. Сьогодні середньозважений рівень імпортного тарифу в Україні дорівнює близько 4,6%, у той час у Митному союзі – майже вдвічі більше – 10,5%.

З іншого боку, більш тісна інтеграція до Європейського Союзу обіцяє вигоди від доступу до розвинених ринків з більш високим попитом доходу і, отже, більш високі можливості для внутрішньогалузевої торгівлі. Країни Центральної та Східної Європи спромоглися досягти істотного економічного зростання за рахунок інтенсивних економічних відносин з Європейським Союзом. Дослідження наслідків співробітництва України з ЄС було проведене в аналітичних працях Міжнародного центру перспективних досліджень (2007) і *Case Україна* (2007).

Теоретичні дослідження впливу економічної інтеграції на добробут країни включають аналіз та оцінку ефектів для зовнішньої торгівлі, теорію “другого кращого”, взаємозв'язок між інтеграцією й економічним зростанням. Наша робота зосереджується саме на ефектах регіональної економічної інтеграції для зовнішньої торгівлі України. В економічній літературі напрями впливу економічної інтеграції на зовнішню торгівлю і добробут країни розкриваються за допомогою концепцій ефекту створення й ефекту відхилення торгівлі, запроваджених Дж.Вінером у 1950 році. Ефект створення торгівлі пов'язаний зі збільшення обсягу торгівлі між країнами, що інтегруються економічно, незалежно від того, чи новостворена торгівля заміщує внутрішнє виробництво або торгівлю з третіми країнами. Ефект створення торгівлі вважається таким, що покращує добробут, у той час як ефект відхилення торгівлі, виражений у зменшенні обсягів торгівлі з країнами позаінтеграційного об'єднання, його погіршує.

Існує широке коло емпіричних досліджень ефекту створення і відхилення торгівлі серед інтеграційних угруповань світу. Поміж робіт, що досліджують емпірично обсяги ефектів створення і відхилення торгівлі у випадку різних інтеграційних об'єднань,

можна виділити такі. Б.Баллаша оцінив еластичність імпорту до доходу країн Європейського Союзу в роботі 1974 року, обґрунтувавши вплив ЄЕС на торгівлю його членів. А.Вінтерс (1985) використав метод оцінки системи рівнянь попиту на імпорт для Великобританії. Н.Айткен у роботі 1973 року використав гравітаційну модель із включенням фіктивних змінних, що контролюють вплив на торгівлю країн ЄЕС членства в ЄЕС та у ЕАВТ. Аналогічне рівняння було використано для оцінки впливу монетарних союзів у світі Е.Роузом, який оцінив утричі вищий рівень торгівлі між країнами в разі монетарного союзу (2000).

Постановка завдання. Метою роботи є оцінка ефекту створення або відхилення зовнішньої торгівлі в Україні на основі статистичних даних за 2001–2010 року, спричинених фактичною співпрацею з 3-ма регіональними об'єднаннями – Європейським Союзом, Співдружністю Незалежних Держав та Європейською асоціацією вільної торгівлі. Методом дослідження взята регресійна модель на основі моделі Н.Айткена, що оцінюється за допомогою економетричних методів.

Результати. Регресійна модель має на меті оцінити ті інтеграційні ефекти торгівлі, що вже мали місце у фактичній динаміці зовнішньоторговельного обороту України. Отже, метод регресійного аналізу зовнішньої торгівлі України оцінює лише ті ефекти створення торгівлі, що стали наслідком співпраці України й регіональних партнерів протягом 2001–2010 років. З 1993 року між Україною і Європейським Союзом існує преференційна торгівля, оскільки ЄС надав Україні ліберальний режим у торгівлі в рамках Генеральної системи преференцій. Між Україною і ЄС діяв ряд секторальних договорів, наприклад у торгівлі текстилем або сталеварною продукцією. Угоди про зони вільної торгівлі з країнами СНД, а також країнами Балтії були підписані в 1994 році, проте вони фактично діяли з виключеннями, особливо в торгівлі енергоносіями. Із 2010 року діє зона вільної торгівлі між Україною і Європейською асоціацією вільної торгівлі. Проте ефект цієї преференційної угоди очікується на незначному рівні через дуже невелику частку цих 4 країн у зовнішньоторговельному обороті України, а також недовгого терміну дії угоди.

Для оцінки впливу співпраці України та ЄС, країн СНД і ЕАВТ побудована регресійна модель:

$$\log X_i = \log b_0 + b_1 \log D_i + b_2 \log Y_i + b_3 \text{Adj}_i + b_4 \text{ЕС} + b_5 \text{CIS} + b_6 \text{EFTA} + \log e_i, \quad (1)$$

де X_i – сума експорту й імпорту між Україною і торговельним партнером, млрд дол. США;

D_i – відстань між столицями України і торговельного партнера, км;

Y_i – ВВП торговельного партнера України, млрд дол. США;

Adj_i – фіктивна змінна, що дорівнює 1, якщо торговельний партнер і Україна мають спільний сухопутний кордон;

ЕС – фіктивна змінна, що дорівнює 1, коли торговельний партнер України входить до ЄС;

CIS – фіктивна змінна, що дорівнює 1, коли торговельний партнер України належить до СНД;

EFTA – фіктивна змінна, що дорівнює 1, коли торговельний партнер України належить до ЄАВТ.

Як це характерно для гравітаційних моделей, очікується позитивний зв'язок між змінними зовнішнього торговельного обороту й валовим продуктом торговельного партнера, наявністю спільного кордону з торговельним партнером. Прогнозується негативний зв'язок торгівлі й відстані між торговельними партнерами. Головними параметрами для поточного дослідження є коефіцієнти при фіктивних змінних, що контролюють приналежність торговельних партнерів до регіональних угруповань. Знак і роз-

мір параметрів при факторах ЕС, CIS та EFTA покажуть, чи створювалась або відхилялася торгівля України із членами відповідних регіональних угруповань.

Статистичною базою (2001–2010 роки) для оцінки побудованої регресійної моделі є бази даних Держкомстату (експорт й імпорт України), Міжнародного валютного фонду та Світового банку (ВВП, чисельність населення), он-лайн калькулятор географічних відстаней.

Регресійна модель оцінена в логарифмах, результати містить табл. 1. Торгівля оцінюється в річному вимірі приблизно для 170 торговельних партнерів за 2001–2010 роки разом.

Таблиця 1

Фактори динаміки зовнішньої торгівлі України із 170 торговельними партнерами з 2001 до 2010 рр. разом

ВВП торговельного партнера	0,680***
	48,902
Відстань від торговельного партнера	-0,375***
	(-20,769)
Співпраця з ЄС	-0,053***
	(-3,201)
Зона вільної торгівлі з країнами СНД	0,182***
	12,217
Зона вільної торгівлі з країнами ЕАВТ	-0,014
	(-1,101)
Спільний кордон	0,025*
	1,708
	R ² =0,734
	DW=1,965

*** – коефіцієнт, значимий з 1-процентною вірогідністю помилки; ** – 5-процентною; * – 10-процентною.

За результатами оціненої регресійної моделі зовнішня торгівля України відповідає гравітаційній моделі: Україна торгує у великих обсягах з країнами з більшим ВВП, про це свідчить позитивний знак коефіцієнта при змінній GDP. Відстань між Україною і торговельним партнером зменшує обсяг торгівлі між країнами: у середньому збільшення відстані на 1% пов'язане із меншим на 0,375% обсягом торговельного обороту між Україною і її торговельним партнером. Наявність спільного кордону, згідно з відповідним параметром рівняння, також має позитивний вплив на обсяг торгівлі між партнерами. Серед фіктивних змінних, що визначають вплив певних регіональних об'єднань на обсяги зовнішньої торгівлі України, статистичну значущість отримано й для змінної співпраці із СНД, і для змінної співпраці з ЄС. Позитивний знак коефіцієнта при змінній співпраці із СНД демонструє, що протягом 2001–2010 років Україна мала більші обсяги експорту й імпорту з країнами СНД, з якими підписала угоди про

вільну торгівлю, тобто мав місце ефект створення торгівлі між Україною і країнами СНД. Навпаки параметр при змінній співпраці з ЄС має від'ємний знак, що свідчить про те, що, урахувавши інші фактори, які впливали на торгівлю України у відповідний період, Україна мала менші обсяги торгівлі з країнами ЄС. Отже, мав місце ефект відхилення торгівлі від регіону ЄС. Цікаво, що індивідуальний коефіцієнт кореляції між змінними зовнішнього торговельного обороту України та фіктивною змінною ЄС є позитивним на рівні 0,252 (нульова вірогідність помилки). Коефіцієнт при змінній ЕАВТ не має статистичної значущості й не дає можливості говорити про створення чи відхилення торгівлі із цим регіональним об'єднанням.

Висновки. Таким чином, побудована регресійна модель оцінює обсяги зовнішньої торгівлі України зі 170 торговельними партнерами, фіксує ефект створення торгівлі України з країнами СНД (зони вільної торгівлі з 1994 року) й ефект відхилення торгівлі України від ринків ЄС (надана Україні Генеральна система преференцій з 1993 року). Значення співпраці України з ЕАВТ (вільна торгівля з 2010 року) для розвитку торгівлі України статистично не визначено. Одним із пояснень може бути те, що відносини з країнами СНД оформлені як вільна торгівля, окрім того, у цій зовнішній торгівлі менше технічних і культурних перешкод через перебування країн регіону в політичному об'єднанні в минулому. Іншим поясненням може виступати більше значення для торгівлі із СНД цін на нафту й газ. Більші обсяги торгівлі з Росією, наприклад, можуть пояснюватися постійним зростанням цін на нафту й газ, ніж на збільшення фізичного обсягу торгівлі з Україною.

Представлена гравітаційна модель, звичайно, не враховує “якість” торгівлі, адже більші обсяги торгівлі з торговельним партнером можуть бути за рахунок різних товарних груп – як із високою, так і з низькою доданою вартістю.

1. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
2. Aitken N. The effect of the EEC and EFTA on European Trade : A Temporal Cross-Section Analysis. / N. Aitken // American Economic Review. – 1973. – № 63. – P. 881–892.
3. Analysis of trade relations between Ukraine and EU in the context of free trade negotiations: Ecorys, Rotterdam, 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.case-ukraine.com.ua/publications/85d698452e7dec523c4785a500298bf5.pdf>.
4. Balassa B. Trade creation and trade diversion to the European Common Market / B. Balassa // European Economic Integration. – North-Holland, Amsterdam, 1975.
5. Free Trade between Ukraine and EU: an impact assessment. International Centre for Policy studies, [Електронний ресурс]. – Київ, 2007. – Режим доступу : http://www.icps.com.ua/lichylnyk.html?cmd=docs&id=2375&filename=http://www.icps.com.ua/doc/FTA_Impact_U.pdf.
6. IMF World Economic Outlook Database. October 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2011/01/weodata/index.aspx>.
7. Mapcrow Travel Distance Calculator [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mapcrow.info/>.
8. Viner J. The Customs Union Issue. / J. Viner. – New York : Carnegie Endowment for International Peace, 1950.
9. Winters A. Britain in Europe: a Survey of Quantitative Trade Studies. / A. Winters // Journal of Common Market Studies. – 1987. – № 25. – P. 315–335.
10. Main development indicators. World Bank [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.worldbank.com>.

Рецензенти:

Якубовський С.О. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Одеського національного університету імені І.І.Мечникова;
Горняк О.В. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної теорії та історії економічної думки Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.